

G. BRESCIA - LINGUA E LETTERATURA LATINA 2021/22

1) Livio, *Ab urbe condita*, I

[57] [1] Ardeam Rutuli habebant, gens, ut in ea regione atque in ea aetate, divitiis praepollens; eaque ipsa causa belli fuit, quod rex Romanus cum ipse ditari, exhaustus magnificentia publicorum operum, tum praeda delenire popularium animos studebat, [2] praeter aliam superbiam regno infestos etiam quod se in fabrorum ministeriis ac servili tam diu habitos opere ab rege indignabantur. [3] Temptata res est, si primo impetu capi Ardea posset: ubi id parum processit, obsidione munitionibusque coepti premi hostes. [4] In his stavis, ut fit longo magis quam acri bello, satis liberi commeatus erant, primoribus tamen magis quam militibus; [5] regii quidem iuvenes interdum otium conviviis comisationibusque inter se terebant. [6] Forte potantibus his apud Sex. Tarquinius, ubi et Collatinus cenabat Tarquinius, Egeri filius, incidit de uxoribus mentio. Suam quisque laudare miris modis; [7] inde certamine accenso Collatinus negat verbis opus esse; paucis id quidem horis posse sciri quantum ceteris praestet Lucretia sua. "Quin, si vigor iuventae inest, conscendimus equos invisimusque praesentes nostrarum ingenia? Id cuique spectatissimum sit quod necopinato viri adventu occurrerit oculis." [8] Incaluerant vino; "Age sane" omnes; citatis equis avolant Romam. Quo cum primis se intendentibus tenebris pervenissent, pergunt inde Collatiam, [9] ubi Lucretiam haudquaquam ut regias nurus, quas in convivio luxuque cum aequalibus viderant tempus terentes sed nocte sera deditam lanae inter lucubrantes ancillas in medio aedium sedentem inveniunt. [10] Muliebris certaminis laus penes Lucretiam fuit. Adveniens vir Tarquiniique excepti benigne; victor maritus comiter invitat regios iuvenes. Ibi Sex. Tarquinius mala libido Lucretiae per vim stuprandae capit; cum forma tum spectata castitas incitat. [11] Et tum quidem ab nocturno iuvenali ludo in castra redeunt.

[58] [1] Paucis interiectis diebus Sex. Tarquinius inscio Collatino cum comite uno Collatiam venit. [2] Ubi exceptus benigne ab ignaris consilii cum post cenam in hospitale cubiculum deductus esset, amore ardens, postquam satis tuta circa sopitique omnes videbantur, stricto gladio ad dormientem Lucretiam venit sinistraque manu mulieris pectore oppresso "Tace, Lucretia" inquit; "Sex. Tarquinius sum; ferrum in manu est; moriere, si emiseris vocem." [3] Cum pavida ex somno mulier nullam opem, prope mortem imminentem videret, tum Tarquinius fateri amorem, orare, miscere precibus minas, versare in omnes partes muliebre animus. [4] Ubi obstinatum videbat set ne mortis quidem metu inclinari, addit ad metum dedecus: cum mortua iugulatum servum nudum positurum ait, ut in sordido adulterio necata dicatur. [5] Quo terrore cum vicisset obstinatum pudicitiam velut vi victrix libido, profectusque inde Tarquinius ferox expugnato decore muliebri esset, Lucretia maesta tanto malo nuntium Romam eundem ad patrem Ardeamque ad virum mittit, ut cum singulis fidelibus amicis veniant; ita facto maturatoque opus esse; rem atrocem incidisse. [6] Sp. Lucretius cum P. Valerio Volesi filio, Collatinus cum L. Iunio Bruto venit, cum quo forte Romam rediens ab nuntio uxoris erat conventus. Lucretiam sedentem maestam in cubiculo inveniunt. [7] Adventu suorum lacrimae obortae, quaerentique viro "Satin salve?" "Minime" inquit; "quid enim salvi est mulieri amissa pudicitia? Vestigia viri alieni, Collatine, in lecto sunt tuo; ceterum corpus est tantum violatum, animus insons; mors testis erit. Sed date dexteras fidemque haud impune adultero fore. [8] Sex. est Tarquinius qui hostis pro hospite priore nocte vi armatus mihi sibi, si vos viri estis, pestiferum hinc abstulit gaudium." [9] Dant ordine omnes fidem; consolantur aegram animi avertendo noxam ab coacta in auctorem delicti: mentem peccare, non corpus, et unde consilium afuerit culpam abesse. [10] "Vos" inquit "uideritis quid illi debeatur: ego me etsi peccato absolvo, supplicio non libero; nec ulla deinde impudica Lucretiae exemplo vivet." [11] Cultrum, quem sub veste abditum habebat, eum in corde defigit, prolapsaque in volnus moribunda cecidit. [12] Conclamat vir paterque.

[59] [1] Brutus illis luctu occupatis cultrum ex volnere Lucretiae extractum, manantem cruore prae se tenens, "Per hunc" inquit "castissimum ante regiam iniuriam sanguinem

iuro, vosque, di, testes facio me L. Tarquinius Superbum cum scelerata coniuge et omni liberorum stirpe ferro igni quacumque dehinc vi possim exsecuturum, nec illos nec alium quemquam regnare Romae passurum." [2] Cultrum deinde Collatino tradit, inde Lucretio ac Valerio, stupentibus miraculo rei, unde novum in Bruti pectore ingenium. Ut praeceptum erat iurant; totique ab luctu versi in iram, Brutum iam inde ad expugnandum regnum vocantem sequuntur ducem.

2) Ovidio, *Fasti* II, 721-852

cingitur interea Romanis Ardea signis,
et patitur longas obsidione moras.
dum vacat et metuunt hostes committere pugnam,
luditur in castris, otia miles agit.
Tarquinius iuvenis socios dapibusque meroque 725
accipit; ex illis rege creatus ait:
'dum nos sollicitos pigro tenet Ardea bello,
nec sinit ad patrios arma referre deos,
ecquid in officio torus est socialis? et ecquid
coniugibus nostris mutua cura sumus?' 730
quisque suam laudat: studiis certamina crescunt,
et fervet multo linguaque corque mero.
surgit cui dederat clarum Collatia nomen:
'non opus est verbis, credite rebus' ait.
'nox superest: tollamur equis Urbemque petamus'; 735
dicta placent, frenis impediuntur equi.
pertulerant dominos. regalia protinus illi
tectata petunt: custos in fore nullus erat.
ecce nurum regis fuis per colla coronis

inveniunt posito pervigilare mero. 740
inde cito passu petitur Lucretia, cuius
ante torum calathi lanaque mollis erat.
lumen ad exiguum famulae data pensa trahebant;
inter quas tenui sic ait illa sono:
'mittenda est domino (nunc, nunc properate, puellae) 745
quamprimum nostra facta lacerna manu.
quid tamen auditis (nam plura audire potestis)?
quantum de bello dicitur esse super?
postmodo victa cades: melioribus, Ardea, restas,
improba, quae nostros cogis abesse viros. 750
sint tantum reduces. sed enim temerarius ille
est meus, et stricto qualibet ense ruit.
mens abit et morior, quotiens pugnantis imago
me subit, et gelidum pectora frigus habet.'
desinit in lacrimas inceptaque fila remisit, 755
in gremio voltum deposuitque suum.
hoc ipsum decuit: lacrimae decuere pudicam,
et facies animo dignaque parque fuit.
'pone metum, veni' coniunx ait; illa revixit,
deque viri collo dulce pependit onus. 760
interea iuvenis furiales regius ignes
concipit, et caeco raptus amore furit.
forma placet niveusque color flavique capilli
quique aderat nulla factus ab arte decor:
verba placent et vox et quod corrumpere non est; 765
quoque minor spes est, hoc magis ille cupit.
iam dederat cantus lucis praenuntius ales,
cum referunt iuvenes in sua castra pedem.

carpitur attonitos absentis imagine sensus
 ille; recordanti plura magisque placent. 770
 sic sedit, sic culta fuit, sic stamina nevit,
 iniectae collo sic iacuere comae,
 hos habuit voltus, haec illi verba fuerunt,
 hic color, haec facies, hic decor oris erat.
 ut solet a magno fluctus languescere flatu, 775
 sed tamen a vento, qui fuit, unda tumet,
 sic, quamvis aberat placitae praesentia formae,
 quem dederat praesens forma, manebat amor.
 ardet, et iniusti stimulis agitatus amoris
 comparat indigno vimque metumque toro. 780
 'exitus in dubio est: audebimus ultima' dixit:
 'viderit! audentes forsque deusque iuvat.
 cepimus audendo Gabios quoque.' talia fatus
 ense latus cinxit tergaque pressit equi.
 accipit aerata iuvenem Collatia porta, 785
 condere iam voltus sole parante suos.
 hostis ut hospes init penetralia Collatini:
 comiter excipitur; sanguine iunctus erat.
 quantum animis erroris inest! parat inscia rerum
 infelix epulas hostibus illa suis. 790
 functus erat dapibus: poscunt sua tempora somnum;
 nox erat, et tota lumina nulla domo.
 surgit et aurata vagina liberat ensem
 et venit in thalamos, nupta pudica, tuos;
 utque torum pressit, 'ferrum, Lucretia, mecum est' 795
 natus ait regis, 'Tarquiniusque loquor.'
 illa nihil, neque enim vocem viresque loquendi

aut aliquid toto pectore mentis habet;
 sed tremit, ut quondam stabulis deprensa relictis
 parva sub infesto cum iacet agna lupo. 800
 quid faciat? pugnet? vincetur femina pugnans.
 clamet? at in dextra, qui vetet, ensis erat.
 effugiat? positis urgentur pectora palmis,
 tum primum externa pectora tacta manu.
 instat amans hostis precibus pretioque minisque: 805
 nec prece nec pretio nec movet ille minis.
 'nil agis: eripiam' dixit 'per crimina vitam:
 falsus adulterii testis adulter ero:
 interimam famulum, cum quo deprensa fereris.'
 succubuit famae victa puella metu. 810
 quid, victor, gaudes? haec te victoria perdet.
 heu quanto regnis nox stetit una tuis!
 iamque erat orta dies: passis sedet illa capillis,
 ut solet ad nati mater itura rogum,
 grandaevumque patrem fido cum coniuge castris 815
 evocat: et posita venit uterque mora.
 utque vident habitum, quae luctus causa, requirunt,
 cui paret exsequias, quoque sit icta malo.
 illa diu reticet pudibundaque celat amictu
 ora: fluunt lacrimae more perennis aquae. 820
 hinc pater, hinc coniunx lacrimas solantur et orant
 indicet et caeco flentque paventque metu.
 ter conata loqui ter destitit, ausaque quarto
 non oculos ideo sustulit illa suos.
 'hoc quoque Tarquinio debebimus? eloquar' inquit, 825
 'eloquar infelix dedecus ipsa meum?'

quaeque potest, narrat; restabant ultima: flevit,
 et matronales erubuere genae.
 dant veniam facto genitor coniunxque coactae:
 'quam' dixit 'veniam vos datis, ipsa nego.' 830
 nec mora, celato fixit sua pectora ferro,
 et cadit in patrios sanguinolenta pedes.
 tum quoque iam moriens ne non procumbat honeste
 respicit: haec etiam cura cadentis erat.
 ecce super corpus, communia damna gementes, 835
 obliti decoris virque paterque iacent.
 Brutus adest, tandemque animo sua nomina fallit,
 fixaque semanimi corpore tela rapit,
 stillantemque tenens generoso sanguine cultrum
 edidit impavidos ore minante sonos: 840
 'per tibi ego hunc iuro fortem castumque cruorem,
 perque tuos manes, qui mihi numen erunt,
 Tarquinius profuga poenas cum stirpe daturum.
 iam satis est virtus dissimulata diu.'
 illa iacens ad verba oculos sine lumine movit, 845
 visaque concussa dicta probare coma.
 fertur in exsequias animi matrona virilis
 et secum lacrimas invidiamque trahit.
 volnus inane patet: Brutus clamore Quirites
 concitat et regis facta nefanda refert. 850
 Tarquinius cum prole fugit: capit annua consul
 iura: dies regnis illa suprema fuit.